Impact Factor – 6.625 | Special Issue - 325 | June 2023 | ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-Research Journal

PEER REVIEWED, INDEXED AND REFEREED JOURNAL

Two Day Interdisciplinary National Conference On

India@75

Azadi Ka Amrit Mahotsav

- GUEST EDITOR -

Dr. O. J. Rasal
Mr. S. S. Patel

- CHIEF EDITOR -

Dr. Dhanraj T. Dhangar

- EXECUTIVE EDITORS -

Mr. H. S. Shaikh
Mr. C. M. Gangawane

For Details Visit To : www.researchjourney.net

Printed By : Academic Book Publications

Scanned with OKEN Scanner

Impact Factor – 6.625 ▪ Special Issue - 325 ▪ June 2023 ▪ ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal

PEER REFREED AND INDEXED JOURNAL

Two Day Interdisciplinary National Conference On

INDIA @75

232

... Guest Editor ...

Dr. O. J. Rasal

Mr. S. S. Patel

... Chief Editor ...

Dr. Dhanraj T. Dhangar

... Executive Editors ...

Mr. H. S. Shaikh

Mr. C. M. Gangawane

... Jointly Organized by ...

Pravara Medical Trust's,

Arts, Commerce & Science College, Shevgaon

Dist. Ahmednagar – 414502

Printed by : Academic Book Publications

Impact Factor – 6.625 ▪ Special Issue - 325 ▪ June 2023 ▪ ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

UGC Approved Journal
Multidisciplinary International E-Research Journal

Printed by

Academic Book Publications

Dyandeep Apartment, Plot No. 2, Chaitanya Nagar,
Opp. Progressive English Medium School, Jalgaon - 425 001.
E-mail : academicbooksjalgaon@gmail.com
Ph.: (0257) 2235520, 2232800. Mob.: 93092 60560.

EDITORIAL POLICIES - Views expressed in the papers / articles and other matter published in this issue are those of the respective authors. The editor and associate editors does not accept any responsibility and do not necessarily agree with the views expressed in the articles. All copyrights are respected. Every effort is made to acknowledge source material relied upon or referred to, but the Editorial Board and Publishers does not accept any responsibility for any inadvertent omissions.

Scanned with OKEN Scanner

ISSN : 2348-7143
June 2023
RESEARCH JOURNEY International Multidisciplinary E-Research Journal
Impact Factor (SJIF) - 6.625 | Special Issue 325 : India@75

59. विसाव्या शतकातील स्त्रीवादी इतिहास लेखन प्रवाहाची जडणघडण 215
डॉ. सखाराम मारुती वांढरे

60. साहित्य और सिनेमा: बदलते परिदृश्य 217
प्रा.डॉ. पांडुरंग अशोक दुकळे

61. महाराष्ट्राच्या सामाजिक परिवर्तनाचा समन्वयवादी वैचारीक अनुबंध: महात्मा फुले व न्यायमूर्ती रानडे 220
प्रा.अजित लक्ष्मण भालसिंग

62. सत्यशोधक दीनमित्रकार मुकुंदराव पाटील यांचे हिंदू धर्म विषयक विचार 223
श्री सोपान लक्ष्मण नवथर

63. मानसिक स्वास्थ्य एक दृष्टिक्षेप 225
सौ. निशा बाळासाहेब खरात, डॉ. सोनुने सुभाष श्रावण

64. सहकारी बँक व्यवसाय ग्रामीण अर्थव्यवस्थेचा कणा 229
डॉ. विजय आबासाहेब खर्डे, सुमित रमेश पुलाटे

65. मिर्च मसाला चित्रपटातून अभिव्यक्त होणारे स्त्रीशक्तीकरण 232
डॉ. के. एम. अंबाडे, प्रा. शांता रंगनाथ गडगे

66. हिन्दी साहित्य का इतिहास 234
आरती भाऊराव पवार

67. महानगरीय कथा : संकल्पना व स्वरूप 236
श्री. भागवत बाबासाहेब देशमुख

68. कवी मारुती कसाब यांच्या ''पोरगं शेकत बसलंय'' कवितासंग्रहातून व्यक्त होणारी सामाजिकता 242
डॉ.बालाजी विठ्ठलराव डिगोळे

69. ललितगद्याचे संकल्पनात्मक स्वरूप 248
डॉ. निलेश खरात

70. आनंद पटवर्धन यांच्या 'जयभीम कॉम्रेड' या वास्तवपटातील जात-वर्ग संघर्षाचे चित्रण 250
डॉ. बापू चंदनशिवे

71. हिंदी सिनेमा और भारतीयता 254
प्रा. डॉ. एस. बी. कोलते

72. आत्मनिर्भर भारत 257
प्रा. संपतराव माणिकराव गर्जे

73. मराठी ललितगद्य लेखनातील बदलते प्रवाह 261
ज्योती सुधाकर चव्हाण

74. मराठी साहित्यातील बदलते प्रवाह नव्वोदत्तर कांदबरी आणि समकालीन समाजवास्तव 264
प्रा. सीमा सखाराम डोके

Scanned with OKEN Scanner

ISSN : 2348-7143
June 2023
RESEARCH JOURNEY Internationl Multidisciplinary E-Research Journal
Impact Factor (SJIF) - 6.625 | Special Issue 325 : India@75

मिर्च मसाला चित्रपटातून अभिव्यक्त होणारे स्त्रीशक्तीकरण

डॉ. के. एम. अंबाडे
सांशोधक मार्गदर्शक, न्यू आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, अहमदनगर.
प्रा. शांता रंगनाथ गडगे
सांशोधक विद्यार्थी, श्री. ढोकेश्वर कॉलेज, टाकळी ढोकेश्वर

प्रस्तावना:

समाजपरत्वे, देशपरत्वे स्त्रियांचे स्थान आणि भूमिका बदललेल्या दिसून येतात. त्या गोष्टीला त्या समाज व देशाच्या रूढी, परांपरा मूल्य मानदंड जबाबदार असल्याचे आपणास दिसून येते स्त्री व पुरुषांच्या दर्जामध्ये विविधता आढळून येते. "महिला सबलीकरण म्हणजे मानवी व्यवहाराच्या सर्वच पातळीवर स्त्रियांना पुरुषांच्या बरोबरीने संधी उपलब्ध करून देणे अपेक्षित आहे." स्त्रियांना सर्वच क्षेत्रात सामानसंधी उपलब्ध करून देणे गरजेचे आहे." भारतातील स्त्रियांच्या इतिहासात डोकावून पाहिल्यास आपल्या लक्षात येते की, स्त्रियांच्या बाबतीत नाण्याच्या दोन बाजू प्रकर्षाने जाणवतात एक म्हणजे स्त्रियांविषयी असणारा समाजाचा सकारात्मक, उदारमतवादी दृष्टिकोन तर दुसऱ्या बाजूस स्त्रियांविषयी असणारा समाजाचा कमालीचा नकारात्मक आणि उदासीन दृष्टिकोन होय. आपल्या स्वातंत्र्य भारताचे पहिले पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरू म्हणतात "आपण आपल्या स्त्रियांच्या स्थितीकडे पाहून आपण आपल्या राष्ट्राची स्थिती सांगू शकतो." जागतिक पातळीवरती १९७५ हे वर्ष आंतरराष्ट्रीय महिला सबलीकरण वर्ष म्हणून साजरे करण्यात आले. तसेच भारत सरकारने २००१ हे वर्ष "पहिला सबलीकरण वर्ष म्हणून साजरे केले. महिला सबलीकरणाची मुळ संकल्पना म्हणजे तुलनात्मक वाटचाल असून महिलांना त्यांच्या नैसर्गिक गुणधर्म, क्षमता, परंपरा यांच्यासह समानतेने वागवणे होय असा विचारप्रवाह समाजात वृद्धिंगत झाला तर महिला सबलीकरण प्रत्यक्ष अस्तित्वात येईल. महिला सक्षमीकरणाचे वारे मुसाट वाहू लागले आहेत. स्त्रीमुक्तीवादी आणि विरोधक या दोघांना... करता येणार नाही, अशी संकल्पना म्हणजे महिला सक्षमीकरण. महिला सक्षमीकरण वास्तवात शहरी जाणिवांपुरतेच सीमित न राहता ते समाजाच्या तळागाळापर्यंत पोहोचवणे म्हणजे खऱ्या अथाने सक्षमीकरण होणे होय.

मागील काही कालखंडापासून अनेक स्त्रीकेंद्रित चित्रपट प्रदर्शित झाले. महिला सक्षमीकरण प्रक्रियेत समाजाचे एक प्रभावी माध्यम म्हणून जर आपण चित्रपट माध्यम निवडले तर आज घडीला या विषयावर बोलणं, चर्चा करणं आणि त्यांची चिकित्सा करणं गरजेचे आहे. समाजात काय घडतं याचं प्रतिबिंब चित्रपटात दिसू शकतं त्या अर्थाने चित्रपट समाजाचा आरसा आहे, हे मान्य असत, गद्य चित्रपट हे माध्यम समाज बदलू शकत नाही. महिला जेव्हा अन्यायाविरोधात उभे राहण्याचे ठरवतात. तेव्हा मात्र त्यांना कोणीही वाढवू शकत नाही. १९८७ मध्ये प्रदर्शित झालेला केतन मेहता यांचा मिर्च मसाला (Mirch Masala) चित्रपटातून व्यक्त होताना दिसते. उत्कृष्ट चित्रपटांची ओळख म्हणजे आशय व अभिव्यक्ती यांचा सुमेळ होय. स्त्रीमुक्तीचे वारे वैचारिक व ललीत साहित्यातून इतर प्रसार माध्यमांकडे पसरवतायत अशा काळात केतन मेहता हे १९८७ साली म्हणजे स्वातंत्र्योत्तर कालखंडात स्वातंत्र्यपूर्वक काळातल्या एका ...वळतात आणि थेट चालू काळापर्यंत आशय आणून भिडवतात.

केतन मेहता यांच्या मिर्च मसाला चित्रपट हा स्त्रीकेंद्री असून यामध्ये अन्यायाविरुद्ध लढा उभारणाऱ्या सोनबाईच (स्मिता पाटील) यांचे वास्तववादी चित्रण आहे. स्मिता पाटील यांनी आपल्या अभिनयाच्या जोरावर अनेक भूमिका जिवंत केल्या. महिला सशक्तिकरण आणि अन्यायाविरुद्ध पेटून उठत पितृसत्ताक वर्चस्ववादी भूमिकेला धडा शिकवला जातो. ते या चित्रपटात उत्कृष्टपणे दाखवण्यात आले. आजही स्वातंत्र्यपूर्व काळातील ब्रिटिश सत्तेच्या अन्यायी जोखडाविरुद्ध लढा उभारणारी सूनबाई व आज स्वहक्कांसाठी लढा उभारणारी आजची स्त्री या दोघींचेही वास्तववादी चित्रण या कथानकामधून अभियुक्त होते. या चित्रपटांमध्ये सुरुवातीला ब्रिटिशकालीन कालखंडातील ग्रामीण समाज जीवनाचे चित्रीकरण आहे. ब्रिटिश सुभेदार (नसरुद्दीन शहा) यांच्या अन्यायकारी... (पुरुषी चेहरा) आजच्या या भूमिकेतून अभिव्यक्त होत असल्याचे आपणास दिसते. केतन मेहता यांनी "साठी पार्श्वभूमीला घेतलेला मिरच्या स्वरूप लाल मिरचीचे निघाले गालिचे टप्प्याटप्प्याने लाल तिखटापर्यंत मिरच्यांची बदलती ग्रुप या आपल्या या प्रतीकांमधून स्त्री जन्मापासून ते जीवना-जीवन प्रवासातील विविध टप्प्यांचे अतिशय भावना कट वर्णन तसेच अखेरच्या टप्प्यात अन्याय व्यवस्थेविरुद्ध लढा उभारणारी आधुनिक दुर्गा सोनाबाई या मान्यता व्यक्त होताना दिसते केतन्यता यांनी मिरची मसाला मधून समाज व्यवस्थेतील शोषक वर्गाचे यथार्थ चित्रपट केले आहे. स्त्रीदासचे व्यक्त करतानाच तेतू शकतात व्यवस्थेला हादरा देणारी स्त्री उभी केली असल्याचे मुखिया विरुद्धच्या घेतलेल्या भूमिकेतून आपणास दिसते स्त्री जीवनाचे संस्कृतीचे बापनां नवऱ्यानां गडी फुलपात ठेवलेल्या अवमानीत अपमानित अवस्थेतही ते आपले जीवन जगत आहे त्याच काळात बाहेर पुरुषार्थ मानणारा मुख्याला त्यांच्या नागरिकपणाची जाणीव करून देणारी अभिनेत्री ही प्रेक्षकांच्या मनावरती ठसा उमटवून जाते मुख्याची बायको बंडखोर लढाऊ स्त्री ची भूमिका घेऊन स्त्री जिथे होता तिथे परत जा म्हणून नवऱ्याच्या तोंडावर दार लावून घेणारे त्यांच्या नामर्दापणाचा गावरा इथून त्याला शह देणारी त्याच्या मर्जी

Scanned with OKEN Scanner

ISSN : 2348-7143
June 2023

विरुद्ध मुलीला शाळेत घालून पाहणारी सशक्त आहे आणि शेवटी पिंजऱ्यातल्या चौथा आलेल्या वाघिणीचे रूप घेणारी बायको विविध भूमिका नाव व दोन शिदास्य विमोचनासाठी लढणारी स्त्री उभी राहताना दिसते.

सुनबाई या चित्रपटांमधील मुख्य नायिका स्मिता पाटील तिची व्यक्तिरेखा ही महिला सशक्तीकरणाची उत्कट अविष्कार स्त्रीदास्य स्त्री सुलभ मनोभावना यापासून अलिप्त सामाजिक चाकोरी मुक्त जीवन जगणारी पण अन्यायाविरुद्ध संघर्ष करणारी सबला म्हणजे सोनबाई थोडक्यात केतन मेहता यांनी मिरच्याच उरलं जाणं भरलं तर कुठला जाणार हे सारं योग्य त्यावर दाखवून स्त्री जन्म ही तुझी कहाणीच वृत्तांशी असलेला मिरचीचा नातं मी संदीप द करतो या वृत्तांमधून स्त्री शक्ती कर्णाच्या विविध प्रेरणा व्यक्त होताना दिसतात त्याचबरोबर लगान कराच्या मोबदल्यात सुनबाईंची मागणी करणारा सुभेदार हा आचल समाजातील अनिष्ट गोष्टींवरील मार्मिक भाष्य करताना दिसतो या चित्रपटांमध्ये नैतिक उच्च मूल्यांचे करण्यात येणारे सोयीनुसार अनुसरण यावरती भाष्य केल्याची दिसते. सत्तेपुढे शहाणपण नाही हे तत्त्वज्ञान कधी आपल्या भ्याडपणा लपवण्यासाठी तर कधी दूर पणासाठी वापरण्यात येते. गावातील लगान मोबदल्यात गावातील पुरुष सोड बाईला सुभेदाराला सोपविण्याचा निर्णय घेतात तेव्हा शोषण करता आणि शोषित यांच्या आपल्या पोस्ट या चित्रपटांमधून समाज चित्रण बदलण्यासाठी विविध भूमिका घेऊन चित्रपटांमधून आपली भूमिका पार पाडताना दिसतात तसेच गावातील बदलल्या परिस्थितीचे वर्णन करताना लाचारपणाचे गावात मीठ विकायला येणारा फेरीवाला सहजपणे व्यक्त करताना दिसतो तो म्हणजे इस गाव का पाणी खराब हो गया है या विधानातून तो पराभव अवलंबित शोषक प्रवृत्तीला खतपाणी घालणाऱ्या शोषित मानसिकतेचे यथार्थ वर्णन करताना दिसतो तर बांडखोर बाब त्याने पुरुषी वर्चस्व विरुद्ध लढा उभारणारी वाघीण दीप्ती नवल गावातल्या मुक्त स्त्री वर्गाची वही निर्माण करताना दिसते तर अबोमिया ओम पुरी यांच्या मदतीने ब्रिटिशांच्या अन्यायाविरुद्ध लढा लढा उभी करणारी कैदी स्त्रियांची आघाडी स्त्री अन्यायाविरुद्ध लढा उभा करताना दिसते.

या चित्रपटात कडे पहात असताना सहजपणे जाणवणारी गोष्ट म्हणजे कच्छ गावातील स्त्रियांनी गावातल्या पुरुषांचा स्वाभिमान ब्रिटिश सत्तेविरुद्ध गहाण पडलेला असताना जुलमी सत्तेविरुद्ध दिलेल्या या लढ्याची कहाणी म्हणजे इथे जे त्याचे हार झाली आणि जीत भरूनही जिंकले आहेत मूठभर खेडूत स्त्रिया पिढ्या पिढ्या पुरुषा प्रधान व्यवस्थेविरुद्ध दिलेला अंतिम लढा आणि त्याचं उदय भविष्याचा कानोसा घेताना दिसतो पण त्याचबरोबर व्यापार अशा मानवी समाजातल्या वंचितांचे वादी जन वर्गाचे संबंध स्पष्टपणे मांडताना दिसतो समाज परिवर्तनाचा स्त्रीदास से मोचनाचा आशयदायी अंकुर फुलताना दिसतो केतन मेहता यांनी नाईस स्वर्गिक विचारधारेतून नैसर्गिक उपक्रमांमधून समाज परिवर्तनवादी विचार प्रकल्प केल्याचे दिसते बुद्धीप्रमाणेवादी चिकित्सा व तिचे विश्लेषणात्मक बाजू ही व्यक्ती प्रत्येक भिन्न असते म्हणून दिग्दर्शक तो विषय तो प्रेक्षकावरती सोडून देत वैचारिक स्वातंत्र्य ही कायम ठेवतो.

संदर्भ ग्रंथसूची :

अ) प्राथमिक साधने

१. टेंबे गोविंदराव, 'माझा जीवन विहार', भारत बुक, कोल्हापूर, प्रथमा आवृत्ती, १९४८.
२. पाटील दिनकर, 'पाटलाचं पोर', फ्रीस्टीज प्रकाशन, पुणे, प्रथमा आवृत्ती, १९८६.
३. व्ही. शांताराम, 'शांताराम', व्ही. शांताराम प्रतिष्ठान, प्रथमा आवृत्ती, १९८६.

ब) दुय्यम साधने

४. बापट सुहास, रंगतरंग, पॉप्युलर प्रकाशन, १९९०.
५. मुंदरगी श्रीकांत, ट्रेजेडी क्वीन, रिया पब्लिकेशन, प्रथमा आवृत्ती, २०१६.
६. मर्ढेकर वा. सी., कला आणि मानव, मौज प्रकाशन, प्रथमा आवृत्ती, मार्च, १९८३.

●●●

Scanned with OKEN Scanner